

Ponovno odkritje ogroženega rumenega porečnika *Gomphus flavipes* (Charpentier, 1825) v Sloveniji po pol stoletja (Odonata: Gomphidae)

Dušan ŠÁCHA¹ & Matjaž BEDJANIČ²

¹ Podtatranského 31, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovaška; E-mail: dusan.sacha@vazky.sk

² Kolodvorska 21b, SI-2310 Slovenska Bistrica, Slovenija; E-mail: matjaz_bedjanic@yahoo.com

Izvleček. Vrsta je bila 15.7.2011 ugotovljena na rokavu reke Mure vzhodno od Petišovcev, SV Slovenija. Prikazana je njena trenutno znana razširjenost v Sloveniji in sosednjih državah. Zaradi statusa zavarovane vrste z Dodatka IV Direktive o habitatih EU ter doslej tudi statusa domnevno izumrle in zavarovane vrste po slovenski zakonodaji avtorja poudarjata, da je treba nujno ohranjati njena bivališča in opraviti nadaljnje terenske raziskave na izbranih območjih v Sloveniji.

Ključne besede: kačji pastirji, reka Mura, ogrožene vrste, Direktiva o habitatih

Abstract. REDISCOVERY OF THE ENDANGERED RIVER CLUBTAIL *GOMPHUS FLAVIPES* (CHARPENTIER, 1825) IN SLOVENIA AFTER HALF A CENTURY (ODONATA: GOMPHIDAE) – The species was recorded on 15 July 2011 along the Mura River side arm channel east of Petišovci, NE Slovenia. Its currently known distribution in Slovenia and neighbouring countries is presented. Due to its status as a protected species according to Annex IV of the EU Habitat Directive and up to now also the status of probably extinct and protected species according to Slovene legislation, the need for preservation of its habitats as well as need for further field studies in Slovenia are exposed.

Key words: dragonflies, Mura River, endangered species, Habitat Directive

Uvod

Rumeni porečnik *Gomphus flavipes* (Charpentier, 1825) je kačji pastir z zelo širokim območjem razširjenosti, ki sega od Francije do vzhodne Sibirije, v Evropi pa na severu do Estonije ter na jugu do Grčije. Velja za vrsto velikih nižinskih rek za katere je značilna vsaj delno ohranjena naravna rečna dinamika in raznolike strukture rečnega ekosistema. Ličinke živijo v rečnih odsekih z bolj umirjenim tokom ter finim sedimentom, kot so droben pesek, mivka ali mulj (Suhling & Müller 1996, Dijkstra & Lewington 2006).

Rumeni porečnik je po vsej Evropi deležen posebne pozornosti odonatologov in naravovarstvenikov. Še do nedavnega je namreč veljal za redko in močno ogroženo vrsto (Schorr 1996, Suhling & Müller 1996). Šele v zadnjih dveh desetletjih so najprej posamične, v zadnjih letih pa vedno številčnejše najdbe nakazale, da rumeni porečnik v Evropi vendarle ni tako redek. Razlogi za ta razveseljivi trend so po Dijkstra & Lewington (2006) večinoma

neznani, lahko pa bi šlo za vpliv enega ali več dejavnikov, kot so npr. izboljšana kakovost vodotokov, klimatske spremembe, ekspanzija z vzhoda ali povečanje reliktnih in morda v preteklosti spregledanih populacij. V *Atlasu kačjih pastirjev Sredozemlja in Severne Afrike* (Boudot et al. 2009) je zapisano, da se stanje populacij rumenega porečnika po močnem zmanjšanju v 20. stoletju spet popravlja v večjih delih njegovega območja razširjenosti, kar je razlog, da je vrsta v Sredozemlju opredeljena kot potencialno ogrožena (IUCN: NT). Tudi nedavno objavljeni *Evropski rdeči seznam kačjih pastirjev* (Kalkman et al. 2010) opredeljuje rumenega porečnika celo kot neogroženo oz. najmanj ogroženo vrsto (IUCN: LC) in zanj navaja trend naraščanja oz. povečevanja populacij.

Rumenega porečnika varuje zajeten kupček domačih in mednarodnih naravovarstvenih aktov. Pri nas je uvrščen v *Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam* kot domnevno izumrla vrsta (IUCN: Ex?), zavarovan je z *Uredbo o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah* ter uvrščen na njeni prilogi 1A in 2A, za nameček pa je zavarovan tudi z Dodatkom 2 Bernske konvencije (Konvencija o varstvu prostoživečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njunih naravnih življenjskih prostorov (Ur. l. RS, MP, št. 17/99) ter Dodatkom 4 Direktive o habitatih (The Council Directive 92/43 EEC on the Conservation of Natural Habitats and on Wild Fauna and Flora). Kljub evropskemu naravovarstvenemu pomenu in ogroženosti rumeni porečnik (kot tudi druge vrste kačjih pastirjev, vključene le na Dodatek 4 Direktive o habitatih) doslej pri nas ni bil deležen posebne pozornosti. Tako ni bil zajet v okvir obsežnega terenskega dela za pripravo odonatoloških strokovnih izhodišč za vzpostavljanje omrežja Natura 2000 (Kotarac et al. 2003) in tudi ne v okvir kakšnega drugega s strani države naročenega projekta.

Doslej o rumenem porečniku v Sloveniji nismo vedeli domala nič. Prvič ga za našo državo v diplomskem delu omenja Kiauta (1959), in sicer kot »V okolici Ljubljane. VII. Redek.« V fenološki tabeli na koncu omenjenega dela pa lahko preberemo še »sporadično 8-28/7«. Na teh podatkih temelji tudi skoraj identično besedilo kasneje v Biološkem vestniku objavljenega klasičnega slovenskega odonatološkega dela *Prispevek k poznavanju odonatne favne Slovenije* (Kiauta 1961). Od takrat, kar velja tudi za zadnji dve desetletji, odkar se s kačjimi pastirji v Sloveniji aktivno ukvarjajo mlajše generacije odonatologov, nam rumenega porečnika ni uspelo najti. Vendar pa upanje ni zamrlo in tako že Kotarac (1997), zaradi bližnjega pojavljanja vrste na Hrvaškem v reki Dravi, govori o tem, da gre vsaj najdbe odraslih žuželk pričakovati kje v severovzhodni Sloveniji, medtem ko Bedjanič et al. (1999) predlagajo načrtno iskanje rumenega porečnika na posameznih odsekih reke Drave v Sloveniji. Ob oceni naravovarstvenega statusa vrste, ki je bil podlaga za uvrstitev rumenega porečnika v poprej omenjeni *Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam*, predlaga Bedjanič (2000) tudi skrbno pripravljeno strategijo iskanja vrste ter dodaja, da bi lahko načrtno terensko delo na reki Dravi in Muri obrodilo sadove. Duhu napovedovanja brez rezultata v naravi se pridružuje še Kotarac (2001), ki pravi, da so glede na znano razširjenost rumenega potočnika v drugih državah in njegove ekološke zahteve populacije teoretično mogoče v nižinskih delih Mure, Drave in Save ter v njihovih tamkajšnjih pritokih.

Najdba rumenega porečnika *Gomphus flavipes* ob reki Muri

Ob tolikih napovedih najdbe rumenega porečnika nekje v severovzhodni Sloveniji ne preseneča, da se nam je sreča slednjič vendarle nasmehnila. A za to je bilo treba k nam povabiti odonatologe iz Slovenije, Srbije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Italije in Slovaške, da so se med 11. in 18. julijem 2011 udeležili 1. mednarodnega srečanja odonatologov Balkana - BOOM 2011. Med zaključnim delom odonatološkega srečanja, ki je potekal v Gornjem Lakošu pri Lendavi, smo tako 15.7.2011 v manjši skupini obiskali tudi stranski rokav reke Mure 6,7 km jugovzhodno od Petišovcev (N46.4876, E16.5227; alt. 150 m). Rumeni porečnik je seveda bil najvišje na seznamu naših želja, še posebej vsled bogatih izkušenj in poznavanja vrste slovaškega kolega Dušana Šáche. Iskanje levov in odraslih kačjih pastirjev je po skoraj eni uri postreglo z vrstami: modri bleščavec *Calopteryx virgo* (Linnaeus, 1758), pasasti bleščavec *C. splendens* (Harris, 1782), sinji presličar *Platycnemis pennipes* (Pallas, 1771), blede peščeneč *Onychogomphus forcipatus* (Linnaeus, 1758), kačji potočnik *Ophiogomphus cecilia* (Fourcroy, 1785), pegasti lesketnik *Somatochlora flavomaculata* (Vander Linden, 1825), temni modrač *Orthetrum albistylum* (Selys, 1848) in opoldanski škrlatec *Crocothemis erythraea* (Brulle, 1832). Ko smo dodobra in v iskanju levov rumenega porečnika neuspešno pregledali nekaj sto metrov obrežja rokava Mure, se je slednjič sreča nasmehnila prav Dušanu. Na presenečenje in splošno veselje vseh je v mrežo ujel odraslega samčka rumenega porečnika. Dodatno iskanje odraslih žuželk in levov ni obrodilo sadov. Tudi terenski pregledi tega Murinega rokava in bližnjih lokalitet ob Muri dne 16.7., 6.8. in 13.8.2011 niso postregli z novimi opazovanji rumenega porečnika. Kljub neposredni bližini hrvaške meje pa lahko tokratno najdbo tudi brez arbitraže vendarle razglasimo za uradno nesporno slovensko.

Slika 1. Rokav reke Mure vzhodno od Petišovcev, blizu mesta, kjer je bil ujet samček rumenega porečnika *Gomphus flavipes* (foto: M. Bedjanič).

Figure 1. Mura River side arm channel east of Petišovci, near the place where a male River Clubtail *Gomphus flavipes* was recorded (photo: M. Bedjanič).

Slika 2. Odrasel samček rumenega porečnika *Gomphus flavipes*, reka Laba, Češka (foto: M. Waldhauser).
Figure 2. Adult male River Clubtail *Gomphus flavipes*, Labe River, Czech Republic (photo: M. Waldhauser).

Razprava

Najdba rumenega porečnika ob reki Muri je bila pričakovana, predvsem z vidika siceršnje razširjenosti vrste v tem delu Evrope in tudi z vidika domnevnega širjenja populacij vrste v zadnjih letih (Boudot et al. 2009, Dijkstra & Lewington 2006, Kalkman et al. 2010). V sosednji Avstriji je vrsta redka in kritično ogrožena, pojavlja pa se le na nekaj lokalitetah v severovzhodnem delu države (Raab et al. 2007). Proti vzhodu je rumeni porečnik razširjen na Slovaškem, kjer je razmeroma pogost v panonskem delu, ob velikih nižinskih rekah Donavi, Moravi, Latorici in Ipelu (Šácha et al. 2007). Sicer je vrsta na Slovaškem zavarovana in opredeljena kot ranljiva (David 2001). Tudi na Madžarskem je rumeni porečnik pogost ob velikih panonskih rekah, kot sta Drava in Tisa, na zahodu pa ob reki Rabi in Dravi, na slednji vzdolž celotne meje s Hrvaško (Ambrus et al. 1992, Toth 2005). Na Hrvaškem obsežnejše in sistematične raziskave za vrsto doslej niso bile opravljene, kar se posebej nanaša na Muro in manjše pritoke Donave in Save, z izjemo Une in Drave. Rumeni porečnik velja na Hrvaškem za neogroženega (Belančić et al. 2008), pojavlja se npr. dokaj pogosto ob srednjem in spodnjem toku Drave (Bogdanović 2001) in na Donavi (M. Franković, *in litt.*) ter Savi do Zagreba in nekaterih njenih pritokih (Vilenica et al. 2011, M. Franković, *in litt.*). V Međimurju oz. ob reki Muri rumeni porečnik doslej še ni bil najden (Mihoković 2008, Perović & Perović 2007), čeprav se vrsta nedvomno pojavlja vsaj v spodnjem toku reke Mure pred izlivom v Dravo. Tudi v Srbiji je doslej znana razširjenost rumenega porečnika vezana na velike reke, kot so Donava, Sava in Tisa (Boudot et al. 2009).

Kar se tiče ponovne najdbe rumenega porečnika v Sloveniji po več kot pol stoletja, ostaja neodgovorjenih še vedno veliko vprašanj. Iz najdbe enega samega odraslega osebkja je o stalnem pojavljanju vrste ob reki Muri zelo težko ugibati. Na odprta vprašanja o dejanski razširjenosti, velikosti populacij in ogroženosti rumenega porečnika ob Muri in v Sloveniji, tudi v kontekstu obvez, ki jih ima naša država iz naslova evropskih direktiv ter nenazadnje lastne zakonodaje, lahko odgovori le terensko delo v naslednjih letih. Kam natančno umestiti stare podatke o pojavljanju vrste v okolici Ljubljane (Kiauta 1959, 1961), je težko odgovoriti, od potencialno ustreznih bivališč prideta pogojno v poštev le Sava in Ljubljanka. V kontekstu redkosti vrste je pomembno dodati, da je bilo kar nekaj odsekov večjih slovenskih rek, npr. Drava od Dravograda do Zavrča, Mura od Šentilja do Razkrižja, Dravinja, Sava od Ljubljane do Radeč in Ljubljanka, v zadnjih letih odonatološko obdelanih s čolnom. Čeprav raziskave niso bile namenjene rumenemu porečniku, so potekale v času in na način, ki bi zelo verjetno zaznal tudi to vrsto (A. Šalamun, *ustno*). Vendar pa bi bile ciljane terenske raziskave, ki temeljijo predvsem na iskanju levov, za rumenega porečnika mnogo bolj potrebne in smiselne zlasti v spodnjem toku reke Drave in Mure. Predlog terenskih raziskav ter monitoringa, ki ga za ekološko in fenološko sorodno vrsto - kačjega potočnika *Ophiogomphus cecilia* - predlagata Šalamun & Kotarac (2010), je moč z nekaj prilagoditvami in skoraj brez dodatnih stroškov hkrati uporabiti tudi za rumenega porečnika.

Z naravovarstvenega vidika najdba rumenega porečnika ob reki Muri še dodatno potrjuje izjemni pomen enega zadnjih predelov s še vedno dokaj ohranjeno rečno dinamiko Mure v Sloveniji. Brez pretiravanja lahko trdimo, da murska rečna loka od Avstrije, prek Slovenije in zlasti na Hrvaškem do izliva v Dravo predstavlja enega najbogatejših ekosistemov v srednji Evropi in je zaradi izjemne biotske raznolikosti zaslužno deležna posebne pozornosti domačih in tujih raziskovalcev in naravovarstvenikov (Bedjanič & Urbanek 2001, Gogala 2002, Schneider-Jacoby 1996). Širše območje ob reki Muri je na podlagi Ptičje Direktive in Direktive o habitatih že vključeno v evropsko omrežje naravovarstveno pomembnih območij Natura 2000. Na izjemni odonatološki pomen območja je opozoril že Bedjanič (2002), jasno pa na to kaže že skop podatek, da na ozkem območju ob reki Muri v okolici Petišovcev najdemo kar 5 vrst kačjih pastirjev z dodatkov Direktive o habitatih, in sicer kačjega potočnika *Ophiogomphus cecilia* (Dodatek 2 in 4), dristavičnega spreletavca *Leucorrhinia pectoralis* (Dodatek 2 in 4), mrtvičnega spreletavca *Leucorrhinia caudalis* (Dodatek 4), zeleno devo *Aeshna viridis* (Dodatek 4) in rumenega porečnika *Gomphus flavipes* (Dodatek 4). Vsekakor bo v prihodnjih letih potrebna kakovostna inventarizacija celotne favne in flore omenjenega območja, ki bo dala doslej zbranim podatkom še večjo težo, pridobila nove argumente in hkrati služila kot podlaga za pravilno naravovarstveno vrednotenje in upravljanje neprecenljive naravne dediščine reke Mure na mejnem odseku med Slovenijo in Hrvaško – tudi v kontekstu za zdaj s strani države nerazumljivo odloženih prizadevanj za razglasitev Regijskega parka Mura.

Zahvala

Dr. Matija Franković (Zagreb, Hrvaška) je prijazno pomagal s podatki o statusu in razširjenosti rumenega porečnika na Hrvaškem. Martin Waldhauser (Jablunné v Podještédí, Češka) je prijazno prispeval sliko rumenega porečnika *Gomphus flavipes*. Damjan Vinko (Mengeš, Slovenija) je »kriv« za vzorno in uspešno organizacijo 1. mednarodnega srečanja odonatologov Balkana - BOOM 2011, ki je botrovalo zanimivi najdbi in nastanku pričujočega prispevka.

Literatura

- Ambrus A., Bankuti K., Kovacs T. (1992): The Odonata fauna of Kisaföld and the west-hungarian marginal zone. *Tanulmányok, Győr*, 2: 1-81.
- Bedjanič M. (2000): Analiza stanja biotske raznovrstnosti Slovenije: Kačji pastirji (Odonata). Elaborat za MOP - Upravo RS za varstvo narave, Fram, 34 pp.
- Bedjanič M. (2002): O kačjih pastirjih Pomurja in Goričkoga. In: Gogala A. (Ed.), *Narava Slovenije: Mura in Prekmurje*, Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana, pp. 37-41.
- Bedjanič M., Pirnat A., Šalamun A. (1999): Prispevek k poznavanju favne kačjih pastirjev širšega območja ob reki Dravi med Ptujem in Središčem ob Dravi, severovzhodna Slovenija (Insecta: Odonata). *Natura sloveniae* 1(1): 45-69.
- Bedjanič M., Urbanek J. (2001): Regijski park Mura. MOP – ARSO & ZVNKD Maribor, Ljubljana, xxii pp.
- Belančić A., Bogdanović T., Franković M., Ljuština M., Mihoković N., Vitas B. (2008): Crvena knjiga vretenaca Hrvatske. Ministarstvo kulture, Državni zavod za zaštitu prirode, Republika Hrvatska. Zagreb, 132 pp.
- Bogdanović T. (2001): Fauna vretenaca (Odonata – Insecta) rijeke Drave i Kopačkog rita. Magistarski rad, Biološki odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, vii+182 pp., App. 1 excl.
- Boudot J.-P., Kalkman V. J., Azpilicueta Amorín M., Bogdanović T., Cordero Rivera A., Degabriele G., Dommanget J.-L., Ferreira S., Garrigós B., Jović M., Kotarac M., Lopau W., Marinov M., Mihoković N., Riservato E., Samraoui B., Schneider W. (2009): Atlas of the Odonata of the Mediterranean and North Africa. *Libellula Supplement* 9: 1-256.
- David S. (2001): Červený (ekozozologický) seznam vážek (Insecta: Odonata) Slovenska. In: Baláž D., Marhold K., Urban P. (Eds.): Červený zoznam rastlín a živočíchov Slovenska, *Ochr. Prír.* 20(Suppl.): 96-99.
- Dijkstra K.-D.B., Lewington R. (2006): Field guide to the dragonflies of Britain and Europe. British Wildlife Publishing, Dorset.
- Direktiva Sveta 92/43/EGS z dne 21. maja 1992 o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst - Direktiva o habitatih.
- Gogala A. (2002): *Narava Slovenije: Mura in Prekmurje*. Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana, 88 pp.
- Kalkman V.J., Boudot J.-P., Bernard R., Conze K.-J., De Knijf G., Dyatlova E., Ferreira S., Jović M., Ott J., Riservato E., Sahlén G. (2010): European Red List of Dragonflies. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Kiauta B. (1959): Prispevek k poznavanju odonatne favne Slovenije. Diplomsko delo, Ljubljana. 16 pp., 2 tab.
- Kiauta B. (1961): Prispevek k poznavanju odonatne favne Slovenije. *Biol. vestn.* 8: 31-40.

- Kotarac M. (1997): Atlas kačjih pastirjev (Odonata) Slovenije z Rdečim seznamom: projekt Slovenskega odonatološkega društva. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, 205 pp.
- Kotarac M. (2001): Kačji pastirji (Odonata). In: Raziskava razširjenosti evropsko pomembnih vrst v Sloveniji. Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana, pp. 219-243.
- Kotarac M., Šalamun A., Weldt S. (2003): Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000: Kačji pastirji (Odonata) (končno poročilo). Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, 104 pp. + CD z digitalnimi prilogami.
- Mihoković N. (2008): Revizija i popis vretenaca (Insecta: Odonata) zbirke Koščec u Gradskom muzeju Varaždin. In: Šicel M., Spevec B. (Ed.), Franjo Koščec i njegovo djelo 1882.-1968. Posebna izdanja HAZU, Knjiga 19, Zagreb-Varaždin, pp. 255-265.
- Perović G., Perović F. (2007): Preliminarni rezultati istraživanja vretenaca (Odonata) na području Međimurja, Hrvatska. Entomol. Croat. 2006, 10(1-2): 87-103.
- Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam (Uradni list RS, št. 82/2002, 42/2010).
- Raab R., Chovanec A., Pennerstorfer J. (2007): Libellen Österreichs. Umweltbundesamt, Wien, SpringerWien NewYork, 343 pp.
- Schneider-Jacoby M. (1996): Drau und Mur, Leben durch Flußdynamik. Naturerbe Verlag, Überlingen.
- Schorr M. (1996): *Stylurus flavipes* (Charpentier, 1825). In: Helsdingen van, P. J., Willemse L., Speight M.C.D. (Ed.), Background information on invertebrates of the Habitats Directive and the Bern Convention, Part II - Mantodea, Odonata, Orthoptera and Arachnida. Nature and environment 80, Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex, pp. 350-363.
- Suhling F., Müller O. (1996): Die Flußjungfern Europas: Gomphidae. Die Neue Brehm-Bücherei Bd. 628, Westarp Wissenschaften, Magdeburg, 237 pp.
- Šalamun A., Kotarac M. (2010): Dopolnitev predloga območij za vključitev v omrežje Natura 2000 – kačji pastirji (Odonata): kačji potočnik (*Ophiogomphus cecilia*) - končno poročilo. Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor RS. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, 36 pp. + podatkovna zbirka.
- Šácha D., David S., Bulánková E., Jakab I., Konvit I. (2007): Vážky Slovenskej republiky. (<http://www.vazky.sk>, 08/2011).
- Toth S. (2005): Monitoring dragonflies on the section of the Drava between Órtilos and Vízvár (Insecta: Odonata). Natura Somogyiensis 7: 35-48.
- Uredba o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah (Uradni list RS, št. 46/2004, 109/2004,84/2005, 115/2007).
- Vilenica M., Mičetić Stanković V., Franković M. (2011): Dragonfly fauna (Insecta, Odonata) in the Turapolje region (Croatia). Nat. Croat. 20(1): 141-158.